

Bálint Zoltán levelesládája

kg

A memoíroirodalom virágzásának korában megdöbbenő felismerés, hogy nagyon sok értékes ember élt — többek között a XX. század tanújaként —, akiknek nem maradt ideje a vallomástételre. Ezek közé sorolható Bálint Zoltán (1898—1978) is, aki orvostudományt, bölcsészetet, művészettörténetet, lélektant tanult, mindig túlhaladva a kötelező tananyagot, s aki tudását újságíróként, minisztériumi tisztviselőként, pszichológiai laboratórium-vezetőként, egyetemi adjunktusként, orvosi szaklap szerkesztőjeként, tudományos munkatársként gyümölcösztetette.

Nemzetiségi történetünk s főleg művelődéstörténetünk lett szegényebb azáltal, hogy Bálint Zoltán nem tudta befejezni rendhagyó életrajzi írását, s művészeti kapcsolataihoz kötődő élményeinek kötetbe rendezése is elmaradt.

Bár Temesváron született, élete egyé forrt Kolozsvár történetének közel hetven évével. Itt tűnik ki már 1916-ban mint a haladó ifjúsági mozgalom szervezője, akiben hajdani iskolatársa, Passuth László elsőként ismeri fel a tudatos forradalmárt. A húszas évek elején — miután 1918-ban, majd 1919-ben *Kiáltás* címmel saját avangarde-folyóiratot szeretett volna indítani — a *Keleti Újság*, majd az 1920-ban induló *Napkelet* munkatársa. Részt vesz a szakszervezeti mozgalomban is, ezért a kései krónikás, Jordáky Lajos méltán említi a baloldal képviselői között.

A modern művészetek vonzásában a századelőn olyan személyiségeket ismert meg, akiket ma az alkotóművészetek nagyjai közé sorolunk. Bálint Zoltán többek között Mattis-Teutsch János, Kassák Lajos, Bortnyik Sándor, Mácza János, Hevesy Iván barátságával dicsekedhetett volna. Évtizedekig hallgatott, s csak néhány rövidre szabott tanulmányt közölt, bár utolsó éveiben nagy lendülettel készült „kipakolni” az erdélyi avangarde indulásáról. Sajnos, a terv csak részben valósult meg. Szerencsénkre levelesládája, jegyzeteinek egy része megmaradt. A hagyatékából elsőként hét levelet választottunk ki. Hat levél a címzetthez, egy pedig a *Keleti Újság* akkori rovatvezetőjéhez, dr. Kádár Imréhez íródott. Írójuk ifjú Halász Gyula, aki Párizsban Brassai néven festőként, fotóművészként, íróként emelkedett világhírré.

Vörös Előd

Halász Gyula (Brassai) levelei Bálint Zoltánhoz

Mélyen tisztelt Uram!

Bocsásson meg, hogy így ismeretlenül alkalmatlankodom. Mattis-Teutsch úrral való megállapodásunk alapján én elkísérném őt Kolozsvárra, június 20-án, vasárnap, kiállítás megnyitáskor az expresszionista művészetéről és M. Teutschról tartanék előadást, kedden délután pedig expresszionista költőkből egy szavalódélutánt. Miután azonban ezen előadások kolozsvári utam költségeit még negyed részben sem fedeznék, szeretnék Kolozsváron egy brassóihoz hasonló nyilvános szavalóestélyt rendezni. És éppen ez az, amiért önhöz fordultam teljes bizalommal. Ha lenne szíves felvilágosítást adni egy ilyen szavalóestély sikerének esélyeiről: a rendezésről, a teremről és — a közönségről.

Hogy könnyebben megválaszolható legyen, kérdéseimet pontokba foglaltam.

1. Mellékelem önnek brassói második szavalóestélyem műsorát, melyből 8-10 pont kimaradna és Ady — esetleg Kassák — versekkel helyettesítődne. Van-e a kolozsvári közönség számára egy ilyen műsornak vonzóereje?

2. Milyen teremben lehetne rendezni, hogy lehetőleg költséges ne legyen (egy 200-300 ülőhellyel bíró terem jöhetne tekintetbe) és a rendezést kire lehetne bízni?

3. Miután az estélyt kifejezetten kolozsvári utam költségeinek megtérítéséért rendezném és így ezer (1000) koronás tiszta bevétel minimum kielégítene. Vajjon legalább ennyi bevételre lehet-e számítani? Az összes kiadás (nyomtatványok nélkül) vajjon mennyi lenne? (Brassói szavalóestélyemen 20 koronás legdrágább helyárak mellett, valamivel 4000 K. felüli összbevétel volt.)

4. A Brassóban már cenzúrázott és előadott versek előadására Kolozsváron engedély szerezhető-e könnyen és mennyi idő alatt?

5. Az estély előkészítésére és kellő reklámozására lenne-e elég idő, amennyiben az estélyt jún. 22—30-ig terjedő időben szeretném megtartani, s vajjon melyik nap lenne legalkalmasabb?

Kérném Szerkesztő Úr, ha szíves lenne nekem az idő rövidsége miatt lehetőleg azonnal válaszolni a fenti pontokra, s amennyiben óvatossággal becslése szerint a siker igényeimmel arányban van, nekem költségre ezt azonnal megtáviratozni is, hogy itt a kellő lépéseket (cenzúráztatás, nyomtatványok elkészítése) azonnal megtehessem.

Köszönettel és szívélyes üdvözlettel

920 jun. 4-én

Halász Gyula

Brassó 920 jun 7

Kedves Uram! Levele nagyon megörvendeztetett. Hogy kolozsvári szavalóestélyem kevés sikerrel kecsegtetett, sejtettem. Köszönöm fáradozását. Egy Puskás nevű úr járt itt Kolozsvárról (akivel M. Teutsch ott ismerkedett meg), vele akarunk önnek részletes izenetet küldeni a kiállítás elmaradásának okairól és vele akartam néhány írásomat elküldeni önnek a Keleti Újság számára. Sajnos közbejött akadályok folytán nem találkozhattunk vele és így csak szóban mondhatta el, hogy M. Teutsch Berlinből Herwarth Waldentől (a Sturm igazgatójától) biztató levelet kapott s ennek eredményeként képek, szobrok, metszetek e pillanatban egy hatalmas ládában összecsomagolva indulásra készen, M. Teutsch pedig holnap (kedden) indul Berlinbe; innen a kolozsvári kiállítás hirdelen lefuvása.

Brassóban meglehetősen zárt életet élünk. Mindannyian, akik akarunk valamit, nyomasztóan érezzük a kisváros levegőjét. Nem annyira magamról beszélek, én még hűszéves vagyok, a kezdet kezdetén állok, jelenlegi fejlődési stádiumom: keresés, vajjon a festészetben, költészetben vagy írásművészetben találok-e meg a legjobb lényemhez simuló kifejezési formát, és mint látni tetszik még előadóművészettel is foglalkozom; nem magamról beszélek, hanem M. Teutschról és Kahána Mózesről, a MA „hírhedt futuristájáról”, aki itt Brassóban négyezer korona havi fizetéses főpénztárnokká szelidült. Egy művész életében úgy látszik vannak idők, amikor éppen a teljes megnevezés és izoláltság képezi a további alkotás sarkaló rugóját, de eljön egy idő, amikor az ösztönzést nem a merev elutasítás adja, hanem a — mondjuk — külső siker és megértés. M. Teutsch ma fejlődésében ehhez a ponthoz ért. Fejlődését lehetetlen elképzelnem egy nagyváros miliójában és eme izoláltság nélkül, ma azonban mozgásra, a kisváros petyhüdt levegőjéből való esélyes kiruccanásra van szüksége, hogy az alkotáshoz szükséges benső egyensúlyt megtalálja: én berlini útját — ha még oly anyagi áldozatokba kerül is — nemcsak helyesnek, de múlhatatlan életszükségletnek tartom.

A mozgás hiányát azonban érzem magam is. Lényem alaptermészete nyugtalan és így állandóan akció felé hajlik. Ebben a levegőben, ahol az embert minden irányban szálak kötik (ismerősök, rokonok, egyéb kapcsolatok), ahol lehetetlen egyet szólnia, anélkül, hogy eme kapcsolatokat szét ne szakítaná és állandó gáncsolásba ne ütközne, ott lehetetlen, hogy az embert néha csüggedés ne fogja el. Budapestre egyelőre nem mehetek vissza. A télen egyike voltam ama heveseknek, akik főiskolánk (képzőművészeti) teljes művészeti átfarmálását követelték, s akik Lyka, Réthi, Olgyai tanárokkal — akikkel egyúttal az iskola legtöbbet érő erőit neveztem meg — egy új reformtervezetet dolgoztunk ki. Ezt ma bizonyára bünnömlő roják fel s talán ki is zárnak e miatt az Akadémiáról, de lehet-e mást várni egy rendszertől, amely a gondolkodást mindenütt, minden formájában és minden megnyilatkozásában üldözi. Külföldre — leginkább Berlinbe vonzodom — egyelőre anyagi helyzetem miatt szintén nem gondolhatok. Csak az adott némi fölfrissülést, hogy végre — nagy nehezen — festékeket szerezhettem (egész felszerelésem összel Pesten maradt) — s így végre annyi évi nekikészülés után nekikezdhettem festeni.

Kedves Uram! Ne haragudjon, hogy magamról így kipakoltam. Ön kért rá s én írtam. Ha valaki alkalomadtán Kolozsvárra megy, küldök vele önnek írásokat

s talán verseimből is néhányat, amelyek még igen ragaszkodnak hozzám és erősen félnek a nyilvánosságtól — ezeket persze csak átolvasás végett. Kérem, ha van ideje, írjon, nagyon hálás leszek érte. Minden távolból jövő biztatásnak és kézszorításnak itt hatványozott súlya van.

Baráti üdvözlettel
Halász Gyula

I.

Kedves Uram!

Levelét és figyelmét köszönöm. Nagyon sajnálom, hogy említett hosszú válaszárt nem kaptam meg. Úgy látszik ma már csak ajánlva lehet levelezni. Ami az én munkásságomat illeti, én jelenleg a festészet jegyében élek és meglehetősen odaadással dolgozom. Állandóan éreznem kell azt a nehézséget, amit ma minden velem egységű fiatalember érez és amelynek lényege, hogy a mi szellemi fejlődésünket nem kísérte egy gyakorlati fejlődés is; magvarul: amit a fej végig csinált, nem csinálta végig a kéz. És ma már (pedig kezdésünk első idejében szükséges lenne) keziünk nem dolgozik, mert nem dolgozhatik e szellemi fejlődésinktől elvonatkoztatva. Így a festés nálunk nem technikai munkát jelent, hanem minden tanulmányunk egy erős benső küzdelmet.

Irodalmi téren nem sokat dolgoztam. Kádár dr.-nak is csak egy éppen most készült egyfelvonásosomat s néhány versemet adhattam át leközlés végett és egy csomó dolgozat ígérését. Az expresszionizmusról több részben, Walt Whitmanról, Bernard Schawróól [!] és több társadalomtudományi kérdéstről), amelyek fejben és jegyzetekben régóta készen vannak, mindössze, igen mindössze, nem írtam le őket, mert ezek direkt közlésre szánt dolgok.

A revűt egészséges eszmének tartom. Címével azonban sehogysem vagyok kibékülve. Kádár dr. azt állítja, a cím mellékes, én meg majdnem azt, a cím mindennél fontosabb: a cím tartalom, program, biztatás és megnemalkuvás. ARATÁS. Uram, annak a szellemnek, amelyben ez a folyóirat dolgozni fog, az Aratás cím sehogy sem felel meg. Az aratás nem kezdést, hanem végzést jelent, a munka bekaszását, nem fiatalokat, hanem öregeket, nem dolgozni, hanem pihenni, szemlélődni akarókat. Ez az aratás. Én Uram, csak figyelmükbe ajánlom ezt és úgy érzem, igazam van. A lapra vonatkozólag volna még néhány megjegyzésem, amiket Kádár úrnak is előadtam. A Tavasz, Magyar Szó megbuktak. A Zord Idő még a legjobban tartja magát, éppen mert erősebben indult. Ennek a revűnek csak úgy van létjogosultsága, ha erősebb lesz, sokkal erősebb lesz, tartalmas, kíméletlen kritikájú, jó irodalmi anyaggal és soha el nem laposodó szellemmel. Mert ha nem, akármilyen töke áll is mögötte — vége! Erre példa: a das Ziel, első évében kitűnően ment. Eleven szellemű, ha nem is legújabb, de új irodalmi, művészeti dolgokat hozott. És ment. Aztán megszelídült. Dilettáns novellák és rajzok, posványos megüledett szellem lett úrrá a lapon: a das neue Ziel-en. És nem ment. Ma már nagyon is vegetál. Nem tagadom, hogy aggályaim vannak az erdélyi „frögárda” erőit ismerve, hogy abban a terjedelemben nem fogják tudni megtölteni a lapot a megkívánt anyaggal. Már pedig inkább a kvantitásból mint a kvalitásból engedjünk! Inkább kis terjedelem és jó anyag, mint nagy terjedelem ugyan, de a Tavasz, Magyar Szó stb. szellem! (Nem neheztelek meg, ha dolgaimat éppen megállapításaimra való tekintettel nem hozzák le!) Ezt kötelességemnek tartottam lejegyezni és ez egyúttal együttműködésem feltétele is.

Egyéb hírek: Mattis Teutsch írt Bécsből, Berlinből. Bécsben Kassákékkal találkozott; jól vannak, de sokat nélkülöznek és amint levelében áll, Kassák nem gondol többé az „ideálra”. Tessék úgy felfogni, ahogy mi nem bírtuk. Berlinben jól fogadták, képei nagy hatást gyakoroltak. Meghívták Rómába kiállítás rendezni. Nagy kompozícióit Berlinben festette meg Róma számára. Bartók Bétával találkozott, 15—20-adika között jön haza. Ennyi az egész.

Mély üdvözlettel
Halász Gyula

Brassó, 1920 aug. 11.

II.

Kedves Uram!

Miután Kádár úr bizonyára valamely közbejött akadály miatt nem válthatta be ígérését s engem másodsor nem keresett föl, a megírt levelet nem is juttathattam el vele. Mostanig vártam a feladással, gondolva, talán késve betoppan, most azonban elküldöm e kísérő sorokkal.

A revü címét, mint a Keleti Újságban olvastam, már átkeresztelték, erre vonatkozó soraim tehát tárgytalanok. Kádár úr, úgy hirtelenében, ahogy fiókomból előhalásztam, elvitte néhány versemet, csak úgy átolvasás végett, azt se tudom jóformán melyeket és vajjon végleges formájukban-e? Az egyfelvonásos is itt maradt, de ezért nem nagy kár, mert bár Kádár úrnak úgy látszik tetszett, én — nagyobb önkritikával nézve — sehogy sem vagyok vele megelégedve. A versek mondanivalójukban engem fejeznek ki s ha különböző külső köntösben is de lényem megnyilatkozásai. S éppen ezért értékükkel tisztában vagyok. Hogy a kifejezési formában nagy az ingadozás és keresés, azt tudom, de azt is tudom, hogy e versek nem giccek, és nem rémes rimes tucat versek, hanem egy olyan embernek a megnyilatkozásai, akinek van mondanivalója, aki tisztában van céljaival és aki valamikor hosszú letisztulási folyamat után a mondanivalóhoz szükséges egyéni kifejezési formát is meg fogja találni. Ma egyáltalán nem ejt kételybe, ha a Harsanna az új Élet elé! (lehet új Hymnusznak is fölfogni) című erős dinamikus hatású versemnél Kassák, Walt Whitman befolyást emlegetnek, vagy ha másoknál talán kiérzik, hogy Adyt nagyon szeretem és megértettem. Én szívesen átengedem közlésre bármelyiket. A Harsanna az új Élet elé olyan, hogy anélkül, hogy vezércikk lenne, azt hiszem a Napkelet egész programját önmagába zárja. Az bosszant csupán, hogy talán nem a végleges formájukban levő példányokat vitte el Kádár úr.

A Napkelet számára (cimlappnak) egy finom kifejező metszet vázlatát (ne tessék megbotránkozni, hogy így dicsérem, de én tisztában szoktam lenni értékeimmel és hiányosságaimmal) vetettem papírra. Kádár úr látta metszeteimet, ezek közt többi direkt cimlap is volt és tudja, hogy ebből a „műfajból“ mit várhat tőlem. Ha akarják, hogy kimetsszem, kérem megírni a cimlap pontos méreteit, úgy gondolom nem lenne rossz ebben az esetben, ha a felírást is én metszeném ki, jól szembe-szökhö betűkkel, mert szerintem a lap külső megjelenése is nagyon fontos. Az Ön vagy a Kádár úr mielőbbi választát várom, különösen sürgős ez akkor, ha a cimlapot reám bízzák, hogy a linóleum kliséjét még idejében el tudjam juttatni önöknek.

Meleg üdvözléssel

Halász

Brassó 920. aug. 15.

Kedves Uram!

Hosszú levelét megkaptam. Mattis-Teutschal még nem beszélhettem meg részletesen a dolgot, mert a napokban Bukarestbe utazott le kiállítását előkészíteni, ha lehet meg is rendezni. Csak ma (szombaton) éjjel érkezik haza. Ha teheti, jöjjön le minél hamarabb Brassóba. Nálam is nyugodtan ellakhatik, különösen most, hogy ösém már kiutazott. Én is csak katonai szolgálatom (elsején be kellene vonulnom mint az 1899 évfolyamba tartozó) elhagyását várom és akkor a legrövidebb idő alatt kiutazom. Metszeteim kért kliséit nem küldöm el egyelőre. Kissé nagyok is a Napkelet méreteihez és nem hatnának jól, aztán meg nem is vagyok velük túlságosan megelégedve. Két dolgozatot írtam a készülő különszám számára: „Kollektivizmus — individualizmus“ és „Új művészet és korszellem“ címen. Egy nagyobb pantomim terven dolgozom. Ha fontos közlendői vannak a különszámról vagy brassói útjáról kérem e levél vivőjével (Klein vegyészhallgatóval) válaszoljon.

Meleg üdvözléssel

Halász

Brassó 1920 szept. 25.

Kedves Uram!

Legutóbbi levelemre választ még nem kaptam, csupán üzenetet, hogy küldjék kéziratokat a különszám részére. Ezt a mellékelt tanulmányt — Kollektivizmus — individualizmus — már rég készültem megírni s a szocializmushoz való viszonyomat akartam benne végérvényesen tisztázni. Azt hiszem, ha valaki az egészet figyelmesen elolvassa, nem antiszocialistának, hanem éppen jó szocialistának fog mondani, aki E. Shaw szavaival: mer tulajdon hite illúzióiról beszélni. Miután a kommünt alkalmam volt közelebbről szemlélni, részben személyes tapasztalataimat használhattam föl. Ami az értekezés lényegét illeti, M. Teutsch is aláírja és azt hiszem az Ön felfogását is födi. Új művészet és korszellem szintén készen van, csak kis átalakításokra szorul. Ezt követné a kubizmusról és expresszionizmusról egy-egy külön tanulmány. Új színpadi lehetőségekről is írtam egy értekezést, amely készülő pantomimemnek bevezető előkészítő tanulmánya lenne. Más kéziratot most nem küldhetek. Újabb verseimet még tartogatom. A régebbiekből a Kádárnál levő

Nagy stafétáról vagy az Élet elraboltjáról lehetne szó. Nem tiszta expresszionista költemények még, de formában mint kifejezésben egészen szabadok.

Mattis Teutsch kiállítása nov. 2-án lesz Bukarestben a Maison d'Artban, négy naturalista festővel együtt. A keretezés, sablonírozás, szóval az előkészületek már folynak.

Az Erdélyi Szemléről csak annyit szeretnék itt megjegyezni, hogy amint Ön is emlékezik úgy három-négy hónappal ezelőtt M-Teutsch unszolására vele adtam egy Maeterlinck fordítást (amelyet csúfosan megcenzúráztak) és két gyengébb prózai dolgot. A fordítást lehozták, a két prózai dolgot ellenben nem. Hogy milyen különös szerencsének tarthatom, hogy majdnem négy hónapi pauza után egyik prózámot leköszölték, azt az Ön fantáziájára bízom. Engem csupán az bosszant, hogy bántó sajtóhibák maradtak benne, így: kidobbant a fényáras életbe helyett ez van kidobbant a fényes életbe, ami már émelygős közhely.

Egy fontos dolgot szerettem volna kérni Öntől. Én mint írtam, még e hónap folyamán Berlinbe utazom tanulmányaim (jórészt aktrajz) folytatására. Onnan nagyon szívesen küldenék a Keleti Újságnak állandó tudósításokat. A posta ma már rendesen közlekedik és körülbelül egy hét alatt érkeznek a levelek. Azt hiszem igen sok érdekes aktuális újságot közölhetnék. A Napkeletnek pedig a berlini (németországi) művészeti eseményekről állandó beszámolót adnék, s a zenei, irodalmi és festészeti események lennének benne felőlelve. Én arra kérem Önt, adja ezt az illetékes szerkesztők tudomására és írja meg nekem, hogy reflektálnak-e rá és milyen arányban honorálnának. Az útlevelém ügyében talán magamnak is Kolozsvárra kell mennem, de ez még nem biztos. Kérem a Napkelet kolozsvári matinéjének dátumát is megírni és azt is, hogy mit szólnának hozzá, ha én is néhány új költő költeményeinek előadásával szerepelnék? Én Verhaeren: Szel-jére, Marinetti Óda a versenyautomobilhoz-jára, Kassák: Bányások a hajnalban című költeményeire gondoltam elsősorban, de lehetne Kosztolányi: Lánc-Lánc-át és több Ady verset is belevenni, vagy esetleg néhány Walt Whitman és Dehmel költeményt. Mert ebben az esetben kolozsvári utamat erre az időpontra tenném.

Úgy-e lesz szíves ezekre a kérdésekre válaszolni. Mi van brassói útjával? Gyönyörű őszi van. Kár hogy a katonai stb. (két napra Bukarestben voltam) annyira elrabolja az időmet, hogy festésre alig marad idő, éppen ezekben a csodaszép színes őszi napokban.

Meleg üdvözlettel
Halász

920. okt. 5.

Halász Gyula (Brassai) levele Kádár Imréhez

Kedves Uram!

Bálint már többször írt nekem a Napkelet egy aktivista különszámáról, illetőleg külön részéről. Én küldtem is neki Kollektívizmus — individualizmus címen egy tanulmányt. Mellékelve küldöm Új festészet és korszellem című értekezésemet akár azon bizonyos különszám, akár a Napkelet részére. Én azt hiszem, mindkét írás olyan, hogy a Napkeletben is nyugodtan lehozhatják.

Mi újság? Kahánától kaptak már tudósítást Bécsből? Nekünk életjelt adott magáról. A Ma körül is mint halljuk, nagy zavarok vannak: pro és kontra Kassák. M. Teutsch is kivált a Ma köréből. Feltételeik, amiket közöltek — mint a további együttműködés alapfeltételét — elfogadhatatlanok. Állandó anyagi támogatása a lapnak — ellenszolgáltatás nélkül, — a munkáknak csak a Mában szabad megjelenniök. Azonkívül aláhúzott szellemi diktatúra befelé, tehát nyílt beleszólás a művészi produktumokba. Ez már egy kicsit sok, úgy-e? M. Teutsch kiállítása nov. 2-án nyílik meg Bukarestben. Kíváncsi vagyok az eredményre. Engem az utlevél-ügy rendezetlensége még itt fogott pár napra. Alig várom, hogy már kimehessek Berlinbe.

Írjanak. Hogy megy a Napkeletnek? S kérek a Bálintnak feladott kérdéseimre is választ.

Meleg üdvözlettel
Halász

Brassó 1920. okt. 17.